

ДОЛЯ ЛЮДИНИ, ЯК НАПРЯМОК ДУХОВНО-ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ТА НАВЧАННЯ ОСОБИСТОСТІ

Хвостиченко О. М.

кандидат військових наук, доцент,
головний редактор Альманаха «Онтологія та життя»,
Всесвітнє наукове ноосферно-онтологічне товариство,
м. Харків, Україна

Трусей Л. Г.

здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
Національний технічний університет «ХПІ»,
м. Кельн, Німеччина

На основі аналізу досліджень пропонується обґрунтований підхід до розуміння долі людини для потенційного викладання в системі духовно-інтелектуального виховання та навчання. Розглянуто: суть долі початкової та реалізуємої; чинники, що задають долю та завдання, які має вирішувати у своєму житті кожна людина для успішної реалізації долі.

Ключові слова: доля, судьбоаналіз, зміна долі, особистість, духовно-інтелектуальне виховання, розвиток.

Based on the analysis of research, a well-founded approach to understanding human destiny for potential teaching in the system of spiritual-intellectual upbringing and teaching is proposed. Considered: the essence of the fate of initial and realized; factors that set the fate; and the tasks that each person must solve in his life for the successful realization of fate.

Keywords: destiny, destiny analysis, change of destiny, personality, spiritual-intellectual upbringing, development.

Питання «Чи є доля?», «Що таке доля?» турбують уми людей протягом усієї історії людства. Хтось заперечує, хтось припускає можливість її існування, а хтось упевнений у тому, що доля існує, і більше того — визначена від моменту народження до самої смерті людини.

Часто люди словом «доля» називають найрізноманітніші події в житті. Кожен може згадати безліч таких прикладів — від песимістичного «значить, не доля...» до щасливого «ти — моя доля». Що вкладали в це поняття люди в різний час, чи існує доля з точки зору науки, а головне — чи можна змінити долю?

Безумовно розумні відповіді на ці та пов'язані з ними питання є важливими для життя кожної людини й особливо для молоді на початку життєвого шляху. Тому дослідження феномену «доля» є актуальним і потребує

не просто відповідей, а й науково-обґрунтованих методичних рекомендацій викладання цієї теми в системі духовно-інтелектуального виховання та навчання з метою озброїти молодих людей ще одним інструментом життєвості.

Наведемо існуючі визначення долі (судьби).

Судьба або доля — талан, хід подій, збіг обставин, напрям життєвого шляху, що ніби не залежать від бажання, волі людини; умови життя; життєвий шлях і те, що на ньому виникає; бажане, щасливе життя [1].

Доля — сукупність усіх подій та обставин, що зумовлені й насамперед впливають на буття людини, народу тощо; зумовленість подій, учинків; фатум, фортуна; вища сила, що може мислитися у вигляді природи або божества.

Доля — одна з ключових і універсальних категорій людської культури, міфологема (Горан), онтологема (Лосев), що описує фундаментальні стосунки Людини і Світу. в ній виражено багатовіковий досвід «всенародного осмислення свободи і необхідності», спроба назвати ті «сили, які керують світовим порядком і людською поведінкою» [2].

У давньоруській мові слово Бог спочатку мало значення «доля». Повір'я про долю пов'язані з осмисленням індивідуальної долі як частини, деякої кількості блага, щастя, яким згори наділяється людина під час народження і яке їй видають із загального, належного соціуму обсягу щастя. Поряд із доброю долею, як персоніфікацією щастя, у міфологічних і фольклорних текстах також виступають: зла (нещасна, лиха) доля, недоля, горе, лихо, лихоліття, нужда, біда, нужденність, нещастя.

Історично уявлення про долю пройшли такий розвиток. Найдавніші погляди на долю знаходимо ще в шумерській культурі III-II тисячоліття до нашої ери. Вони відображали повне безсилля людини і перед природою, і перед долею. Уявлення про долю в античній культурі — це міфологічні образи богів і різноманітних божеств, які керують життям людей. Інтерес до цього світогляду не згасає і в наші дні, є предметом досліджень філософів. в арабському світі доля — це божественне зумовлення, а вищу справедливість уособлює Аллах, — людина своїм терпінням має заслужити його милість. Віра в сліпу долю, фатум суперечить християнському віровченню, — людина все життя росте, вчиться обирати добро й уникати зла.

Слово «судьба» походить від словосполучення «суд Божий». Таким чином, те, що ми розуміємо під долею як певним запропонованим нам вище «планом» нашого життя, насправді є реалізацією Божественної волі щодо кожної людини.

У той же час православне богослов'я ніколи не підтримувало ідею долі як сліпого року, тобто того, що абсолютно зумовлене для нас, — Бог

все знає: що було, що є і що буде, і в бутті не може бути нічого прихованого від Творця, але при цьому всевідання Боже не зумовлює все у житті людини. Це на сам перед не означає, що в нашому житті існує приречення, тобто що немає місця для нашої власної волі. Якщо б було приречення, то від нас вже в цьому житті нічого б не залежало. а значить можна було б нічого й не робити, адже, незважаючи на те, чи ми будемо виконувати заповіді Божі, чи ні, будемо любити Бога і ближніх чи ні — ніяк не вплине на нашу долю [3].

Однак Православна Церква спирається на думку, що у взаємовідносинах людини і Бога є один головний принцип — принцип свободи волі. Свобода — це найбільший дар, даний Творцем людині, тому Він ніколи не порушує людської свободи. Тобто доля залежить тільки від того, як людина використовує свою свободу: направляє її на служіння Богові і ближньому або гріху. Доля вирішується не випадково, не помахом «сліпої долі», але в залежності від того, як людина використовує свободу вибору [3].

Часто використання терміну доля неявно передбачає концепцію того, що події майбутнього детерміновані. Крайня віра в таку концепцію виражається в фаталізмі. Вона суперечить концепції свободи волі і ґрунтовним міркуванням християнських мислителів щодо цього явища, зокрема вчення про Провіденціалізм.

Більшість людей із найрізноманітнішим світоглядом вважають, що доля існує. Аргументами можуть слугувати вже сформовані життя багатьох людей і особливо видатних особистостей. Під час їхнього аналізу виявляються причинно-наслідкові зв'язки світогляду, вчинків, поведінки, вибору життєвого шляху з результатами життя. Але головним залишається питання: чи було їхнє життя заздалегідь визначене, чи вони створили його своїми характеристиками, прагненнями? Тобто доля людини — це зумовленість, чи вона може на неї впливати? Істина як зазвичай лежить посередині між крайнощами.

З давніх-давен долі приписували три головні характеристики: тотальність — вона стосується всіх сторін життя; непізнаваність — людині не дано знати, навіщо вона народилася і що на неї чекає; незалежність від волі та впливу людей. Ці характеристики звучать як вирок, породжуючи песимізм, невіру в себе, у можливість щось змінити, і тим самим знімаючи з людини відповідальність за своє життя. Сучасні психологи оцінюють подібну поведінку як прояв незрілості особистості.

Сучасність показує зсув понять у протилежний бік: людина — господар долі, може брати її у свої руки і цілеспрямовано будувати її. На допомогу людині прийшли переконливі вчення про позитивне мислення, про методи постановки цілей та їх досягнення [4].

Езотерики також зробили свій внесок у цю сферу: вчення про закони Всесвіту, дотримуючись яких людина створює свою долю. Наприклад, один із таких законів (подібне притягує подібне) дає свою відповідь на нагальне запитання, чи існує доля в коханні, у пошуках своєї половинки.

Це дві протилежні позиції в питанні про долю. і нова теорія, що націлює на успіх, на досягнення поставлених цілей, теж багатьом здається крайністю. Людина в гонитві за цим може забути про своє призначення, піти шляхом, який їй радості не принесе. Тому з'явилося прагнення знайти інші способи взаємодії з долею, знайти баланс, який би привів до внутрішнього комфорту.

Сучасні дослідники питань долі виокремлюють головні елементи, які її складають і заздалегідь визначені для кожного:

1. Планетарно-космічні: люди народжуються на планеті Земля, життя багатьох залежить від процесів на планеті (землетруси, повені, екологія тощо). Визначено і місце народження, від чого залежить життя людини: високорозвинена чи відстала країна, місто чи село, благополучна чи ні сім'я тощо.

2. Предметом сучасних досліджень стали біогенетичні чинники, що впливають на долю: статеві відмінності, тип нервової системи, спадковість, здоров'я, відхилення від норми (інвалідність, ін.).

3. Соціальні складові, що впливають на долю: виховання, освіта, середовище [5].

Але поряд із зумовленістю існує й активність самої людини. Вона може плисти за течією, а може в кожній точці життя робити вибір, який змінить лінію життя. Таким чином, доля — це результат складної взаємодії зумовлених чинників і активності особистості. Сучасні вчені пропонують і ключі до управління долею: вчитися брати відповідальність за всі події у своєму житті на себе, не нарікати на багато чинників, що заважають жити (уряд, начальство, умови, обставини тощо). Зрозуміти, що необхідно самій людині, інакше кажучи, знайти своє покликання, свій істинний шлях, призначення. За можливості працювати над своїм мисленням, думками, слідом за якими змінюються й обставини, лінії долі. Когось влаштовують готові формули долі, а хтось шукає свої [6].

Коло питань, пов'язаних із поняттям «доля», є предметом глибокого вивчення багатьох наук — від філософії та історії до психології та філології.

Філософи, психологи, лінгвісти та інші вчені продовжують осмислювати поняття «доля» з позицій сучасної людини та досягнень науки. Роблять внесок в уявлення про долю навіть фізики, вважаючи, що вона підпорядковується законам квантової механіки.

Найбільший внесок у дослідження поняття «доля» внесли представники школи глибинної психології К. Г. Юнг, Зигмунд Фрейд і Леопольд Сонді (Ліпот Зонненшайн — венгурський і швейцарський психолог, психіатр і психоаналітик), який став автором інструменту, що дає змогу вивчати долю. Відомо, що вчення про долю в різні історичні періоди мало різну назву: у XIV столітті воно називалося «європейським містицизмом», у XVI столітті — «ананкологією», у XX столітті — «долеаналіз», створений Леопольдом Сонді, що в основному відповідає сучасним вимогам і тенденціям. Його дослідження дали змогу стверджувати, що доля не є набором випадкових, не пов'язаних між собою подій. у ній завжди простежуються певні закономірності, наявність яких згодом ним було науково підтверджено в п'яти найважливіших сферах, що формують долю людини: кохання і шлюб, вибір професії, вибір друзів, вибір хвороби і вибір способу смерті.

Під час багаторічної роботи в якості вченого, психолога і психотерапевта Леопольд Сонді науково обґрунтував залежність людини від своєї долі та дав наукове визначення цьому явищу: **«Доля — це сукупність усіх успадкованих і вільно обраних можливостей екзистенції»** [7].

«Ми говоримо: доля — це вибір, і розрізняємо два типи дій, пов'язаних із вибором. По-перше, це несвідомі дії, керовані спадковими задатками. На даному етапі несвідомі домагання предків спрямовують особистість у виборі кохання, дружби, професії, різних форм захворювання і способу смерті. Частину долі, яка несвідомо реалізується через латентний образ предків, ми називаємо родовою нав'язаною долею. По-друге, це свідомі дії, які спрямовуються персональним «Я» особистості. Ця частина долі є нашою персональною самостійно обраною долею. Родова нав'язана доля і персональна самостійно обрана (або — «Я») доля становлять цілісність долі» [7].

Кожну людину турбує її доля — як складеться її життя, що на неї чекає через рік-два, десять-тридцять років. Якщо людина розуміє, який етап розвитку проходить вона, її душа, їй легше сприймати перебіг життя, вона адекватно своєму рівню може оцінювати для себе обставини та ситуації й ухвалювати адекватні рішення. Більшість людей хотіла б розуміти, що з ними відбувається, і знати, що відбуватиметься в майбутньому. Але, на жаль, більшість не дуже-то розбирається, чому з ними відбувається щось хороше чи погане.

Розуміння долі дає змогу усвідомлено сприймати те, що відбувається в житті, адекватно на це реагувати й цілеспрямовано будувати своє життя з урахуванням долі та навіть її змінювати.

Це ніби основні віхи життєвого шляху, які людина має пройти, її головні уроки життя. Завдання людини духовно освіченої — зрозуміти,

у чому сенс цих уроків, чим вони зумовлені, чи можна їх змінити (і як) або пройти якнайкраще. Отже, є певний старт, є віхи на шляху, і людина має правильно вибрати свій життєвий шлях, щоб підійти до намічених уроків підготовленою — набути нового досвіду, знань, якостей — отримати залік долі.

Родова нав'язана доля або початкова доля визначає умови народження людини й основні уроки, які має пройти її душа в житті. Стартові умови ми не можемо вже змінити — вони відбулися, а от підготуватися до уроків ми можемо. і хоча далеко не завжди вдається передбачити конкретний урок, але, розуміючи суть руху душі по життю як її розвиток, логічно дійти висновку, що будь-яке посилення людини, нові якості, здібності, віра і воля, честь і відповідальність допоможуть подолати будь-які уроки гідно.

Персональна самотійно обрана доля, тобто доля, що реалізується — те, як людина йде по життю, як використовує надані життям можливості, тощо. Якщо людина не замислюється про це, то, образно кажучи, пливе за течією, раз у раз нариваючись на котрі, мілини й пороги, то гнана хвилею, то підправлена в русло стрімчаками, інколи потрапляючи у вири заплав. Людина духовна усвідомлює свій шлях, озброюється необхідними інструментами (човном і веслами) і цілеспрямовано обирає маршрут — де глибше, де чистіше, де потрібно інтенсивно попрацювати веслами, де можна насолодитися течією русла.

Аналіз досліджень показує, що *доля задається такими чинниками:*

По-перше, *рівнем розвитку душі*, її досвідом (помилками й досягненнями), енергетичністю (яка життєва сила, на що здатна) [4, с. 101].

По-друге, *ключовими установками свідомості людини* — її знаннями, переконаннями, у що вона вірить, як чинить — це провідні програми її свідомості [8, 9].

По-третє, *історією людини* — вона вже прожила якусь частину життя, вже має певний досвід, певну репутацію, як вона пройшла частину шляху, що робила, чого досягла, як формувала взаємини, ін., — вона вибудувала з навколишнім світом певні взаємозв'язки, і вони будуть або допомагати їй надалі, або перешкоджати.

По-четверте, *відкритістю духовного серця* людини, наскільки воно готове розкривати ідеали і почуття та реалізовувати в собі філософію серця (кордоцентрізм) [10].

Виходячи з цього можна визначити основні завдання щодо спрямованого поліпшення долі.

Завдання перше — примножити досвід душі [11], її енергетичність [12], якнайкраще засвоїти майбутні уроки — підготуватися до них: набути знань, розвинути якості, розкрити здібності.

Завдання друге — поглибити знання, усунути хибні переконання, зміцнити віру, силу волі, відповідальність за своє життя й активність життєдіяльності.

Завдання третє — оцінити пройдене, насамперед себе на цьому шляху, що вдалося, що не вдалося, чому, як можна в майбутньому чинити краще, яких знань, якостей, здібностей бракує, окреслити план з їхнього розвитку.

Завдання четверте. В духовному серці можуть жити найвищі почуття: вдячність, повага, відданість, дружба, любов, — основа високих взаємовідносин між людьми, джерело радості і натхнення, одно з основних умов щастя. Треба вивчати почуття, навчатися мистецтву взаємовідносин, ставати майстром в них, — це запорука успіху у будь-якій сфері життя: в сім'ї, в трудовому і творчому колективі [13]. у духовному серці народжується натхнення для творчості і не лише в мистецтві, але і у будь-якій іншій сфері, у будь-якій справі. Звідси завдання — вивчати закони натхнення і творчості [10].

Ці завдання є доволі об'ємними і потребують для системи духовно-інтелектуального виховання і навчання деталізації та методичних рекомендацій, що потребує продовження досліджень та апробації в практиці освіти.

Також виникають два контекстні запитання, на які запропонуємо логічні відповіді:

1. Чи складно покращити долю? — Це не просте завдання, але вирішуване тією чи іншою мірою — залежить багато в чому від людини, від її цілеспрямованості. Вважається, що загалом доля ставить людині життєві уроки середньої складності, і щоб отримати залік, достатньо їх розв'язати на «задовільно» — вони всі до снаги, якщо людина намагається їх розв'язати. При цьому залишаються ще й оцінки «добре» і «відмінно», — це впливає на подальшу долю, — наскільки старанно людина вчиться життєтворчості.

2. Чи можна погіршити долю? — Легко: не вчитися життю, провалювати заліки, клясти долю та інших, не змінюючи себе на краще.

Отже, найправильніший варіант ставлення до долі полягає в тому, щоб людина не нарікала на долю (чому все так погано!), а сприймала як належне вихідні умови (могло ж бути й гірше) і мала на меті йти до долі якнайкращої. Такий підхід дає змогу людині розв'язувати завдання поліпшення долі — реалізації її найкращим чином. Завданням науково-педагогічної спільноти ми вбачаємо в доведенні розуміння долі до наукової суворості та розробці необхідних навчально-методичних матеріалів для введення в систему духовно-інтелектуального виховання та навчання. Це дасть змогу змалечку формувати правильне усвідомлене ставлення до своєї долі та включатися кожному в активну життєтворчість.

Список використаних джерел

1. Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР, Інститут мовознавства ; за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1970–1980. Т. 2. С. 360 ; Т. 9. С. 829.
2. В. І. Постовалова. Доля як ключове слово культури і його тлумачення О. Ф. Лосевим. *Поняття долі в контексті різних культур*. Наука, 1994. С. 207–208.
3. Музольф А. Чи існує поняття «доля», від якої не втечеш? *Портал «Православне життя»*, 23.11.2018. URL: <https://pravlife.org/uk/content/chy-isnyue-ponyattya-dolya-vid-yakoyn-ne-vtechesh> (дата звернення: 17.10.2023).
4. Хвостиченко О. М. Про сенс життя, життєві цілі та джерела щастя. *Духовно-інтелектуальне виховання і навчання молоді в XXI столітті* : міжнар. період. зб. наук. пр. / за заг. ред. В. П. Баби́ча. Харків : ВННОТ, 2020. Вип. 2. С. 100–111.
5. Чудновский В. Е. Сенс життя і доля людини. *Суспільні науки і сучасність*. 1998. Вип. 1. С. 175–183.
6. Чертищева А. А. Психологія долі людини. Особливості смисложиттєвих орієнтацій у різних вікових групах. *Scientist*. 2020. Вип. 3 (13). С. 1–4.
7. Сонді Л. Судьбоаналіз / пер. с нім. А. Тихомиров. Три квадрати. 480 с.
8. Міаніє М. Ю. Свідомість людини. Харків : Созіданіє, 2007. 192 с.
9. Хвостиченко О. М. Наш внутрішній комп'ютер. *Наука і техніка*. Вип. 1 (140), січень 2018.
10. Трусей Л. Г. Кордоцентризм як проявлення духовності в український філософській думці. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика* : зб. наук. пр. / гол. ред. Г. П. Шевченко. Київ : СНУ ім. В. Даля, 2022. Вип. 1 (103). С. 255–265.
11. Хвостиченко О. М. Про зміст духовного розвитку у системі духовно-інтелектуального виховання та навчання. *Духовно-інтелектуальне виховання і навчання молоді в XXI столітті* : міжнар. період. зб. наук. пр. / за заг. ред. В. П. Баби́ча, Ю. Д. Бойчука, Л. С. Рибалко, О. М. Хвостиченка. Харків : ВННОТ, 2022. Вип. 4. С. 592–595.
12. Хвостиченко О. М. Про зміст енергетичного розвитку у системі духовно-інтелектуального виховання та навчання. *Духовно-інтелектуальне виховання і навчання молоді в XXI столітті* : міжнар. період. зб. наук. пр. / за заг. ред. В. П. Баби́ча, Ю. Д. Бойчука, Л. С. Рибалко, О. М. Хвостиченка. Харків : ВННОТ, 2022. Вип. 4. С. 592–595.
13. Хвостиченко О. М. Формування та розвиток почуттів у системі духовно-інтелектуального виховання та навчання. *Духовно-інтелектуальне виховання і навчання молоді в XXI столітті* : міжнар. період. зб. наук. пр. / за заг. ред. В. П. Баби́ча, Ю. Д. Бойчука, Л. С. Рибалко, О. М. Хвостиченка. Харків : ВННОТ, 2022. Вип. 4. С. 592–595.